

ISSN 2078-1016

**ТЕОРЕТИЧНИЙ
ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЧАСОП
«Вища освіта України»
2016, № 4 (додаток 1)**

Тематичний випуск «Університет і лідерство»

Рекомендовано до друку
Рішенням Вченої ради Інституту вищої освіти НАПН Укр
(протокол № 9 від 26 вересня 2016 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію: серія КВ № 5049 від 11 квітня 2011 р.
Передплатний індекс: 23823
Перереєстровано 26 січня 2011 р. (протокол ВАК України № 1/11/11)

Засновники:

Міністерство освіти і науки України
Національна академія педагогічних наук України
Інститут вищої освіти НАПН України
Видавництво «Педагогічна преса»

Адреса редакції:

01014, м. Київ, вул. Бастіонна, 9,
Інституту вищої освіти НАПН України
e-mail: wou@ukr.net
Тел./факс: +38-044-28-668-04

Літературні редактори **В. Мілевська, І. Трохлеб**
Комп'ютерне верстання **Є. Александров**

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 12,09. Тираж 300 пр. Зам. 4

ДП «НВЦ «Пріоритети»
01014, м. Київ, вул. Петра Болбочана, 8, корп. 6
тел./факс: 254-51-51

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК №3862 від 18.08.2010

This publication has been funded with support from the European Union. The content of this publication reflects the views only of the authors, and the Union cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

© Проект Програми TEMPUS «Освіта для лідерів та інтелектуальності та розвитку таланту» (ELITE for Leadership, Intelligence and Talent Encouragement)
© Інститут вищої освіти НАПН України, 2016
© Автори статей, 2016

РОЗДІЛ 1. РОЗВИТОК ЛІДЕРСТВА ДЛЯ ОСВІТИ
SECTION 1. LEADERSHIP DEVELOPMENT FOR EDUCATION

- БИРКО Н.**
 Толерантність учня початкової школи – одна із якостей лідерської позиції особистості молодшого школяра
- ГОНДЮЛ І.**
 Управління персоналом закладу середньої освіти на основі лідерства
- ДОКТОРОВИЧ М., КАСЬКОВА Г.**
 Проблеми духовного лідерства в освітньому середовищі
- КИЄНКО-РОМАНЮК Л., ЗАЯЧКОВСЬКИЙ В.**
 Критичне мислення як лідерська компетентність в керівництві освітнім закладом
- КОЛОМІЄЦЬ С.**
 Принципи формування духовності в аспекті розвитку лідерських якостей в університеті дослідницького типу
- КРАЄВА О.**
 Особливості психологічної моделі успішного вчителя в контексті розгляду проблеми лідерства
- ФЕДОРЕНКО С.**
 Розвиток лідерства в процесі проведення курсів-семінарів для студентів першого року навчання в США

РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК ЛІДЕРСТВА ДЛЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
SECTION 2. LEADERSHIP DEVELOPMENT FOR PUBLIC ADMINISTRATION

- БІЛА С.**
 Пріоритети застосування сучасних концепцій публічного управління задля розвитку лідерства в процесі підготовки фахівців з державного управління
- РАЧИНСЬКИЙ А.**
 Стратегічна культура як структурна складова розвитку лідерства у сфері державного управління
- СНІГОВСЬКА О., МАЛАХІТІ А.**
 Педагогічне стимулювання лідерства у майбутніх політологів-міжнародників в умовах освітнього середовища

РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК ЛІДЕРСТВА ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ
SECTION 3. LEADERSHIP DEVELOPMENT FOR BUSINESSES

- ДЕМИДЕНКО О., КОЛОМІЄЦЬ С.**
 Стратегія формування лідерських якостей майбутніх перекладачів в аспекті компетентнісного підходу в політехнічному університеті
- ДОЦЕНКО Л., КАРЯКА І.**
 Психологічні особливості розвитку образного мислення як складової лідерського потенціалу майбутніх диспетчерів з організації повітряного руху
- КУЛЕШОВА О.**
 Дослідження ключових лідерських якостей особистості в контексті її кар'єрного зростання
- РОМАНОВСЬКИЙ О., ГУРА Т., КНИШ А.**
 Емоційний інтелект як домінанта успішності харизматичного бізнес-лідера

КРАЄВА ОКСАНА АНАТОЛІЇВНА,
кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри практичної психології
Інституту людини
Київського університету імені Бориса Грінченка

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ МОДЕЛІ УСПІШНОГО ВЧИТЕЛЯ В КОНТЕКСТІ РОЗГЛЯДУ ПРОБЛЕМИ ЛІДЕРСТВА

Анотація

В статті розглядається сучасна проблема успішності вчителя загальноосвітнього навчального закладу. Психологічно обґрунтовується модель успішного вчителя, як запорука підвищення ефективності педагогічного процесу, лідерської діяльності та функціонування суб'єкта, як організатора навчально-виховного впливу на особистість, яка дорослішає.

Ключові слова: модель успішного вчителя, акме вчителя, лідерська діяльність, самоактуалізація особистості.

Постановка проблеми та її актуальність. Наразі, проблемі успішності особистості вчителя та саме його успіху загалом в контексті життєздійснення та життєдіяльності, присвячено багато наукових розвідок та розробок.

Однак, проблема залишається допоки не вирішеною, через державні кризи різного сегментарного рівня. До зазначених криз, можемо віднести саме політичну, економічну, військову та, зазвичай, кризу національної ідентичності суспільства в цілому. На тлі фундаментальних державницьких проблем суспільства й намагається здійснювати професійну діяльність особистість сучасного вчителя. Успішність та ефективність якої не можливо недооцінювати в контексті розв'язання суттєвих та глибинних проблем суспільства, пов'язаних із навчанням та вихованням наступного покоління українців, безболісно інтегрованих у європейський простір.

Отже, актуальність зазначеної проблематики пов'язана, перш за все із теоретичним обґрунтуванням та визначенням компонентного складу особистісних характеристик успішного педагога, як центральної та вирішальної фігури навчально-виховного процесу в сучасному суспільстві, по-друге, як впливового суб'єкта для наслідування молодому поколінню українців, по-третє, як лідера навчально-виховної діяльності та власної самоактуалізації.

Аналіз наукових праць, присвячених проблемі. Спираючись на ідею про те, що сучасний вчитель має буди лідером не тільки і не стільки для себе та власної життєдіяльності, а й для інших учасників навчально-виховного процесу, наведена нами модель виявляється запропонованою теоретичною спробою вирішення різномаїття компетенцій ефективного лідера педагогічного процесу, адже слово "лідер" означає "провідний", "керуючий". З ускладненням завдань, які постають перед вчителем, як лідером, розширюється і спектр навичок, якими він повинен володіти. Проблема успішності безперечно пов'язана із лідерством особистості вчителя.

Серед науковців, хто займався вивченням проблеми лідерства, можна вказати Р. Такера, Дж. Террі, Дж. Пейджа, Б. Келлермана та інших.

Згідно з Дж. Террі, лідерство – це вплив особистості на групу людей, який спонукає її до досягнення спільної мети. Адже в цьому контексті розгляду, лідером в загальноосвітньому навчальному закладі виступає не тільки адміністратор та керівник, в й кожен окремий вчитель, оскільки прямо чи опосередковано здійснює психолого-педагогічний вплив на вихованців.

За другою позицією розгляду проблеми лідерства вчителя, Р. Танненбаум, І. Вешлер і Ф. Массарик визначали останнє як міжособистісну взаємодію, яка проявляється в конкретній ситуації за допомогою комунікативного процесу і направлена на досягнення цілей [4]. Прояв

лідерства у даному дискурсі розглядається як соціальна категорія, пов'язана із комунікацією особистості.

Доречними для розгляду нашої тематики, виявляються критерії оцінки лідерства В.О.Татенка: прагнення вести за собою, мотивація першості, впливовість, зануреність і закоханість у свою справу, компетентність і креативність, психологічна надійність, адекватна самооцінка, саморегуляція, самовдосконалення [3]. За теоретичним узагальненням, подані вище критерії тим чи іншим чином впливають на успішність особистості та частково враховуються в наведеній нами моделі (Рис 1.).

Разом із вищевказаними критеріями, фрагментарно при розробці моделі, ми спиралися на зазначені Р. Столділлом основні п'ять якостей, які характеризують психологію лідера: розум або інтелектуальні здібності, панування або переважання над іншими, впевненість в собі, активність і енергійність, знання справи [1].

Враховуючи вище наведені наукові розробки, нами в процесі практичної діяльності було визначено теоретичну модель сучасного успішного вчителя, яка складається, за узагальненням, із п'яти аспектів, один з яких в свою чергу поділяється на наведені в рис. 1. компоненти: регулятивний, комунікативний, мотиваційний, когнітивний, акмеологічний.

Отже, *метою статті* є теоретичне обґрунтування та психологічний аналіз запропонованої моделі компонентного складу успішної особистості вчителя загальноосвітнього навчального закладу, як лідера життєтворчості та життєздійснення.

Виклад основного матеріалу. Теоретично обґрунтовуючи проблему успішності особистості вчителя, вважаємо за необхідне наведення *духовного аспекту* в якості підґрунтя розробленої нами моделі (рис. 1.). Духовність вчителя в наведеній моделі виступає як психологічний феномен та виявляється творчою здатністю особистості до психічної самореалізації, самовдосконалення та самоактуалізації. Саме з духовністю окремої особистості, нами пов'язується ідея гармонії педагога зі Всесвітом і людством, ідея рівності та свободи, заснована на співпраці суб'єктів різних переконань, поглядів та типів культур.

Духовний аспект моделі тісно пов'язаний із поняттям інтелігентності особистості, з внутрішнім психічним життям, його моральним світом. Успішний вчитель виступає інтелігентною людиною, яка володіє здатністю до глибокого проникнення, розуміння і творення як власного духовного світу, так і світу його вихованця, наділений турботою про своє духовне здоров'я і учня. У вихованні духовно-моральних якостей особистості вчителя віддається пріоритет у вирішенні власних духовних проблем.

Отже, згідно розробленої теоретичної моделі (рис. 1.), духовний аспект може включати в себе: особистісні моральні, духовні цінності, з опорою на загальнолюдські; повагу до традицій, звичаїв, історії Батьківщини; прийняття, розуміння та толерантне ставлення до культур, традицій інших народів.

Серед основних напрямків роботи щодо особистісного удосконалення вчителя, підвищення його успішності загалом, може виступати збереження особистісної та національної унікальності, підтримка почуття національної гідності з боку держави, підтримка сімейних та національних традицій, національної історії держави як органічної частини людського досвіду.

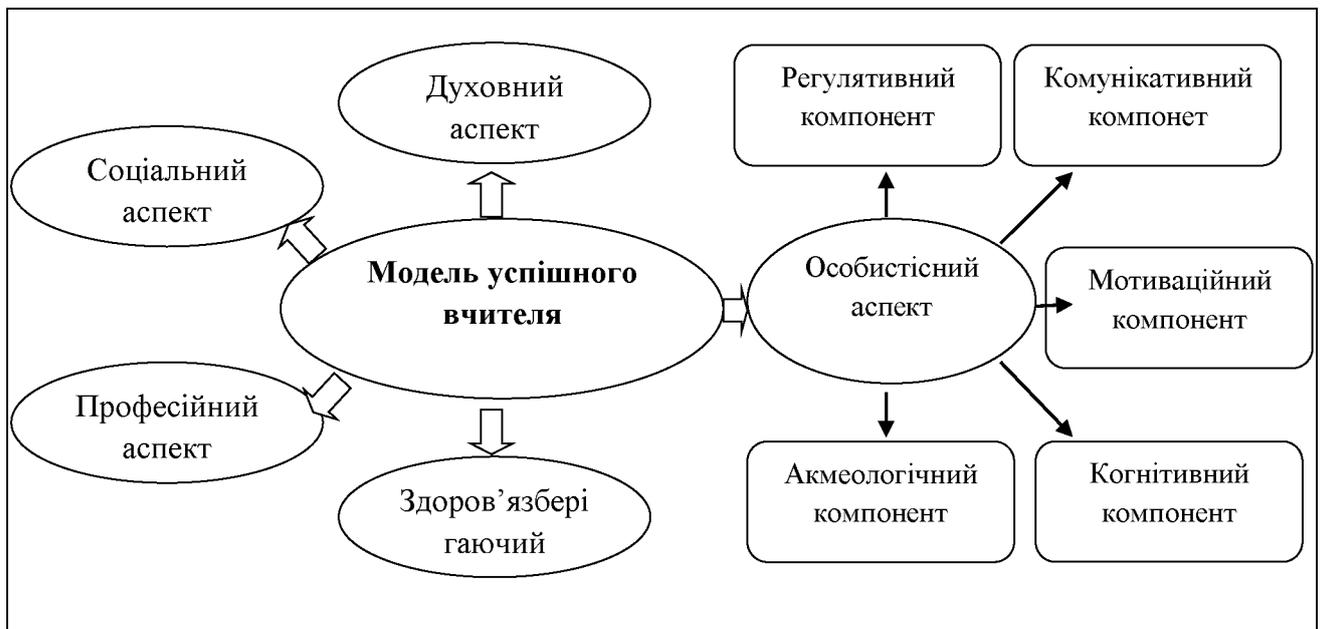

Рис 1. Модель успішного вчителя

Наступний *особистісний аспект* моделі ґрунтується на ідеях: унікальності особистості вчителя за умови його реалізації в системі гуманістичних відносин у співвідношенні з інтересами та потребами учнів; стимулювання та формування системи творчого ставлення особистості до навколишнього середовища, до дітей, власного "Я"; реалізації індивідуального та групового інтересу в сфері спілкування.

Згідно наведеної моделі на рис. 1. вбачаємо комплементарний склад особистісного аспекту, що представлений наступними психологічними компонентами, а саме регулятивним, комунікативним, мотиваційним, когнітивним та акмеологічним (узагальнює собою акме вчителя).

Для більш чіткого уявлення психологічних особливостей успішного вчителя, представляємо детальний аналіз компонентів особистісного аспекту моделі, представленої на рис.1.

Під *регулятивним компонентом* особистісного аспекту розуміємо емоційну та психологічну стійкість успішного вчителя, необхідність самоконтролю почуттів. З метою набуття стану психологічної гармонії, вчителю бажано вміти адекватно проявляти свої емоції, висловлювати свої почуття щиро, працювати із власним емоційним станом. У випадках, коли вони приносять шкоду професійному зростанню та оточуючим, краще контролювати свій емоційно-психологічний стан.

Когнітивний компонент передбачає креативне, позитивне, практичне мислення вчителя; інтелектуальність; гнучкість, оригінальність мислення; здатність швидко та адекватно знаходити відповідь на ситуації, що виникають під час професійної діяльності; високий розвиток пізнавальних процесів (пам'яті, уваги, мислення). Для того, аби успішно виконувати професійну діяльність, вчителю необхідні неабиякі загальні та спеціальні здібності.

Наступним виступає *мотиваційний компонент* моделі, який передбачає високий рівень мотивації професійної діяльності педагога на тлі превалювання та розвитку мотивації досягнення життєвого успіху. Як відомо, саме в успішній професійній діяльності вчителя важливим фактом є спектр мотивів її здійснення. Адже професійна діяльність тільки тоді дає позитивний та успішний ефект, коли враховуються рушійні сили розвитку і, в першу чергу, мотиви діяльності та поведінки.

Під *комунікативним компонентом* успішної особистості розуміємо такі психологічні якості, як саме комунікативність, екстравертність, артистичність, добре володіння навичками

та прийомами комунікативної діяльності; вміння вести діалог та дискусію; дотримування мовного етикету; планування власних висловлювань вчителем.

Комунікативність успішного вчителя є суттєвою рисою, сукупністю певних якостей, що сприяють прийняттю, засвоєнню, використанню й передачі спрямованої на навчання й виховання учнів педагогічної інформації. Вона полягає у професійній здатності педагога до спілкування, стимулювання позитивних емоцій у співрозмовника й відчуття задоволення від останнього. Спілкування в діяльності вчителя виступає не тільки засобом педагогічної комунікації, але й умовою вдосконалювання професіоналізму й джерелом розвитку особистості педагога, а також засобом виховання учнів.

До комунікативних відносяться наступні здібності: здатність всебічно й об'єктивно сприймати партнера за спілкуванням; здатність викликати в учнів довіру, співпереживання в спільній діяльності; здатність передбачати й конструктивно вирішувати конфлікти; справедливо, конструктивно й тактовно критикувати вихованця; сприймати й враховувати критику, перебудовуючи відповідно своє поведіння, педагогічну взаємодію та діяльність.

І останнім із вказаних нами компонентів особистісного аспекту моделі виступає *акмеологічний*. Цей компонент (*від давньогрецького акме - квітуча сила, вершина*) - спрямований на реалізацію принципу цілісності, оскільки акме вчителя виступає вищим проявом її професійного, особистісного самовираження, самоствердження та самоактуалізації, яке вивчається акмеологією, розуміється як гармонійна єдність психологічних і соціальних установок, у межах чого виявляється досяжною повнота буття індивідуального стану.

За нашою думкою, акмеологічний компонент є важливим у професійному та успішному досягненні вчителем вершин власної життєдіяльності, самореалізації, творчого потенціалу, та є основою потенційних можливостей педагога. Успішний вчитель постає як зріла особистість, яка прогресивно розвивається і самореалізується, головним чином, у професійних досягненнях. Її зрілість виявляється визначальною умовою високого професіоналізму, яка безперечно пов'язана із такими особистісно значущими психологічними якостями, як відповідальність, терпимість, саморозвиток.

Підсумовуючи розгляд вищезазначених компонентів, теоретичним шляхом виокремленого особистісного аспекту моделі успішного вчителя, що виражається у: розвитку здібностей до самопізнання, прогнозуванні проекту власного психологічного розвитку, усвідомленні неповторної "Я-концепції", адекватній самооцінці, вірі у власні сили, цілеспрямованості, оптимізмі, творчості, мудрості, інтелігентності, толерантності, гнучкості, поваги до себе і оточуючих тощо, без врахування вищезазначеного в цілому, не можливе втілення особистістю успішної парадигми власного життєвого шляху та досягнення успіху в професійній сфері.

Основними напрямками психологічної роботи, спрямованими на розвиток успішності педагога, виступатимуть по-перше, проведення комплексної підтримки психофізіологічних, соціальних, моральних особливостей вчителя; по-друге, ознайомлення зі способами самопізнання та самодіагностики; проведення тренінгів з емоційної стійкості, саморозвитку, саморефлексії; проведення заходів, які надають позитивні результати творчої діяльності (фестивалі, тематичні вечори, виставки, олімпіади тощо); формування стимулів до саморозвитку та вміння самовдосконалюватися; перетворення самопізнання в найвищу цінність; розвиток комунікативних властивостей; вдосконалення правил мовного етикету; попередження психологічного вигорання.

Розвиток суспільно-позитивних мотивів професійної діяльності успішного вчителя здійснюється за допомогою *соціального аспекту* (Рис 1.). Цей аспект моделі охоплює: здатність суб'єкта професійної діяльності до успішного співробітництва, вдалої самопрезентації себе в соціумі; вміння розв'язувати проблеми в різних життєвих та педагогічних ситуаціях; толерантність до всіх членів навчально-виховного процесу; соціальну

захищеність (задоволеність власним матеріальним забезпеченням); підтримку родиною (сімейний комфорт), близькими, соціумом.

Серед основних напрямків психологічної роботи в межах покращення зазначеного аспекту, пропонується: підтримка в успішному розв'язанні систематично та постійно виникаючих проблемних педагогічних ситуацій; стимулювання та заохочення до громадських доручень, обговорення їх виконання, підведення підсумків роботи; підтримка педколективом ініціатив окремого вчителя та підтримка учнями ініціативи педагогів; зменшення впливу на процес самоорганізації з метою посилення активності учнів; формування та розвиток таких взаємовідносин вчителя зі школою, які сприятимуть його самовираженню, самоствердженню.

Розглядаючи аспекти зазначеної моделі, не можливо оминати *професійний*, який пов'язаний із компетентністю вчителя, передбачає: досконале знання предмету, що викладається; професійне зростання, професіоналізм; добре володіння формами, методами, технологією викладацької діяльності; розвиток та вдосконалення професійних інтересів; педагогічне покликання; любов до професії та учнів; бажання навчатися впродовж життя та професійної діяльності. Адже, як відомо *“вчитель живе доти, доки він навчається”*.

Серед професійних якостей успішного вчителя, виокремлюємо: доброзичливість, зацікавлене ставлення до учнів; готовність приймати конструктивну критику від колег і учнів, здійснюючи корективи в своїй діяльності; власний погляд на соціальну ситуацію і навколишній світ, здатність поділитися ним з учнями; розвинена здібність до критики і рефлексії; утримування від ролі беззаперечного джерела мудрості, знання; розуміння інших людей, що мають інші цінності, інтереси і здібності; відкритість для будь-яких думок учнів з обговорюваного питання; спокійна реакція на їдкі зауваження в свою адресу; власна позицію і своя манера навчання; вміння ділитися з учнями своїми думками і відчуттями; демонстрація компетентної поведінки – власної відповідальності за результат, допитливості, здібності до кооперації і діалогу; захопленість своїм предметом; використання чіткої, зрозумілої, гнучкої мови з образними виразами.

Серед основних напрямків роботи згідно професійного аспекту нашої моделі, виокремлюємо, по-перше, за допомогою діагностичних процедур визначення можливостей, перспектив, чинників, які перешкоджають досягненню мети; по-друге, систематична самоосвітня діяльність (відвідування курсів підвищення кваліфікації, рефлексія діяльності, виявлення і впровадження продуктивних технологій в навчально-виховний процес; відвідування уроків методистів, колег; участь у конкурсах, майстер-класах, семінарах, конференціях, дискусіях, творчих мостах; складання плану удосконалення професійної компетентності; створення власної бази кращих сценаріїв занять, цікавих прийомів, знахідок; кооперативна професійна діяльність з колегами; творче заповнення портфолію вчителя; опублікування індивідуальних творчих наробок тощо).

Повнота представленої нами моделі передбачає врахування й *здоров'язберігаючого аспекту* успішного вчителя, який передбачає міцне фізичне, психічне, психологічне, інтелектуальне та соціальне здоров'я особистості; дотримання нею здорового способу життя; дбайливе ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючого середовища.

Основні напрямки роботи передбачають створення умов для збереження, укріплення здоров'я, працездатності, профілактику різноманітних захворювань та психологічного вигорання, ведення вчителем здорового способу життя, дбайливе ставлення до власного здоров'я, формування вмінь вирішувати конфлікти без нервового перевтомлення та спроможності знімати зайве напруження (оволодіння психологічними методами релаксації).

Висновки. Враховуючи факт набуття успішним вчителем феномену лідерства на певному психологічному підґрунті особистісних якостей за умови мікросередовища, що розвивається, зауважуємо, що в освітньому просторі має бути врахована вище наведена теоретична модель успішного педагога та створені певні психологічні умови, задля стимулювання успішності

окремої особистості навчально-виховного процесу та розвитку вміння брати відповідальність у вирішення психолого-педагогічних ситуацій та проблем.

Окрім цього, лідерство виявляється вкрай необхідною психологічною якістю особистості вчителя та впливає на підвищення показника її успішності та життєвого успіху вчителя в цілому.

Список використаних джерел

1. Слесик К. М. Виховання лідерів / К. М. Слесик. – Харків: Вид. група "Основа", 2009. – 127 с.
2. Дафт Р. Л. Менеджмент / Р. Л. Дафт. – СПб: Питер, 2001. – 832 с.
3. Татенко В. О. Лідер XXI / LIDER XXI. Соціально психологічні студії / В. О. Татенко. – Київ: Видав. дім "Корпорація", 2004. – 198 с.
4. Шалагинова Я. В. Психология лидерства / Я. В. Шалагинова. – СПб: Речь, 2007. – 494 с.

Kraieva Oksana Anatoliivna
candidate of psychological sciences,
senior lecturer of department to practical psychology
of Institute of Human Sciences
of the Borys Grinchenko Kyiv University

FEATURES OF PSYCHOLOGICAL MODEL OF SUCCESSFUL TEACHER ARE IN CONTEXT OF CONSIDERATION OF PROBLEM OF LEADERSHIP

Summary

In the article is examined modern problem of success of teacher of general educational establishment.

The model of successful teacher is psychologically grounded, as a mortgage of increase of efficiency of pedagogical process, leader activity and functioning of subject, as organizer of the teaching and educational affecting on growing up personality.

Keywords: model of successful teacher, acme of teacher, leader activity, self-actualization.